

В. П. Ісаченко

**ПЕДАГОГІЧНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ
ПАВЛА ГНАТОВИЧА ЖИТЕЦЬКОГО
(1837–1911)**

Монографія

**Умань
2015**

Рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рецензенти: **О. Б. Петренко**, доктор педагогічних наук, професор
Н. М. Коляда, доктор педагогічних наук, професор
О. О. Гоменюк, кандидат педагогічних наук, доцент

Ісаченко В. П.

Педагогічна та просвітницька діяльність Павла Гнатовича Житецького (1837–1911) : монографія / В. П. Ісаченко. – Умань : ФОРМ Жовтий, 2015. – 252 с.

У пропонованій монографії на основі дослідження значного масиву архівних та опублікованих джерел здійснено системний і комплексний аналіз змісту і спрямованості педагогічної та просвітницької діяльності Павла Гнатовича Житецького задля відтворення та актуалізації розвитку національної педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

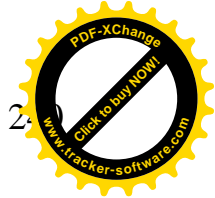
Для наукових працівників, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів, які цікавляться історією педагогіки другої половини XIX – початку XX століття.

© Ісаченко В. П.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Педагогічна та просвітницька діяльність П. Житецького як наукова проблема	8
1.1. Історіографічний аналіз проблеми дослідження	8
1.2. Формування світоглядних переконань і життєвих цінностей П. Житецького	24
1.3. Основні етапи педагогічної і просвітницької діяльності педагога у контексті національно-просвітницького руху в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.	41
Висновки до першого розділу.....	68
РОЗДІЛ 2. Питання освіти та виховання дітей і молоді у творчій спадщині П. Житецького	71
2.1. Загальнопедагогічні погляди та ідеї П. Житецького	71
2.2. Загальна характеристика навчальних та науково-педагогічних праць за авторством П. Житецького.....	84
2.3. П. Житецький у змаганнях за українську мову та школу	96
Висновки до другого розділу.....	109
РОЗДІЛ 3. Спрямованість науково-просвітницької діяльності П. Житецького	112
3.1. Редакторська та журналістська діяльність П. Житецького як окремий напрям просвітницької роботи	112
3.2. Етнографічні дослідження у науковій спадщині П. Житецького.....	130
3.3. Підходи вченого до розкриття історії становлення соціального виховання на давніх українських землях	148
Висновки до третього розділу.....	169
ПІСЛЯМОВА	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	209

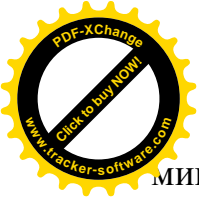

ПЕРЕДМОВА

Сучасні процеси державно-політичних та соціально-економічних перетворень створюють потребу в модернізації системи освіти і виховання дітей та молоді, що передбачає побудову нової національної парадигми у загальноєвропейському освітньому просторі. У нинішніх умовах зазіхань на українську територію, українську державність, спотворення підходів до розкриття історії нації, до здатності творити і розвивати власну державу як ніколи набуває актуальності звернення до поглядів та ідей педагогів-просвітників другої половини XIX – початку XX ст., які свою подвижницьку діяльність спрямовували на національну ідентифікацію українського народу, на розвиток унікальності та самобутності українців як нації, на доведення реального власного, повноцінного і самостійного історичного шляху розвитку та наявності значного потенціалу для формування українського суспільства. Вирішення цієї проблеми на підґрунті творчої спадщини вітчизняних педагогів, наукове вивчення їхніх ідей і поглядів сприятиме відродженню в Україні національної педагогічної думки, забезпечить єдність і спадкоємність поколінь, стане рушійною силою процесу формування нової національно свідомої генерації.

Особливого значення нині набула можливість повернення до наукового обігу забутих, замовчуваних імен вітчизняних педагогів, творча спадщина яких містить просвітницькі, виховні і дидактичні ідеї, що можуть поповнити історію теорії і практики виховання та навчання, національної освіти і шкільництва. Академік О. Сухомлинська зауважує, що «... життя педагога, його особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи, висвітлює загальнопедагогічний досвід того чи іншого періоду, тобто духовна біографія є матеріалізацією історії думки і духу...» [217, с. 43]. Таким чином, персоніфікована історико-педагогічна студія пов'язана з життям й освітньою діяльністю людини, дослідженням її педагогічного доробку, встановленням її ролі в історії розвитку педагогіки.

Довгий час аналіз історико-педагогічного процесу, традиційний для радянського дискурсу на основі принципів партійності й класовості, не дозволяв об'єктивно висвітлити історію української національної школи та педагогічної думки. Багато імен подвижників українського відродження і національної освіти, їхні ідеї і здобутки, педагогічні події, факти і явища

минулого цілеспрямовано піддавалися забуттю.

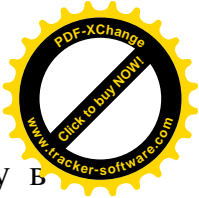
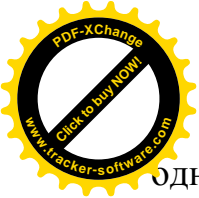
Дослідження творчої спадщини вітчизняних педагогів, наукове пізнання їхніх ідей і поглядів, які містять у собі надзвичайно цінний фактологічний матеріал про самобутні явища, сімейні звичаї та обряди, побут українців, мають наукове, суспільне і виховне значення, сприяють всебічному розширенню світогляду, духовному збагаченню й культурному відродженню нації, подальшому утвердженню України як рівноправного учасника глобальних цивілізаційних процесів.

Зважаючи на це, набуває особливої актуальності та значущості звернення до спадщини відомого науковця, педагога, активного громадського діяча, просвітника – Павла Гнатовича Житецького, внесок якого в розвиток вітчизняної освіти і педагогічної думки неоціненний.

Постать П. Житецького привертала увагу дослідників і науковців різних галузей. Зокрема, його громадській та науково-педагогічній діяльності присвячено праці Н. Побірченко [179–181]; частково педагогічну діяльність ученого, представлено в роботах Н. Коляди [132], О. Шевчук [242]; здобутки в галузі філології висвітлено в працях О. Бріциної [19], М. Грицика [38], В. Перетца [171;172]; громадська діяльність педагога знайшла відображення в працях істориків О. Казакевич [122], А. Катренка [124], В. Плачинди [177], В. Сарбея [198] та ін.

Розвиток вітчизняної педагогічної науки передбачає сучасне осмислення та об'єктивне вивчення історико-педагогічних явищ, чому присвячені праці таких дослідників української історії педагогіки, як: О. Адаменко [1], О. Антонова [2], Л. Березівська [7], Г. Белан [10], Л. Ваховський [23], Л. Вовк [26], Н. Гупан [40], Н. Дічек [44], І. Зайченко [98], Н. Коляда [131], Т. Кочубей [134], В. Кузь [140], О. Кравченко [135], О. Петренко [174], Н. Побірченко [184], Н. Сейко [201], О. Сухомлинська [216], В. Федяєва [226] та ін.

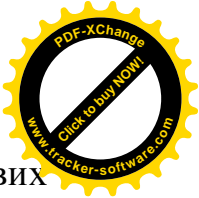
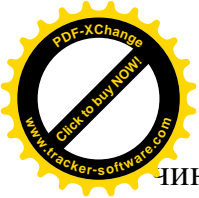
Незважаючи на те, що творча спадщина П. Житецького частково була предметом вивчення науковців, історіографічний аналіз свідчить, що педагогічна та просвітницька діяльність ученого ще не отримала об'єктивно-аналітичної оцінки. Дослідження загальнопедагогічних поглядів П. Житецького, його ролі в становленні та розвитку національного шкільництва, аналіз публіцистично-просвітницьких творів та громадського життя вченого сприятимуть розкриттю педагогічних феноменів минулого, встановленню генетичного зв'язку педагогічно-просвітницької діяльності

однієї особистості із загальним перебігом історико-педагогічного процесу в Україні.

Основою для написання монографії стали документально-фактологічні матеріали з фондів Державного архіву м. Києва (фонд № 16 – Київський університет); Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (фонди № 1 – Літературні матеріали, № 3 – Листування, № 53 – Данилов Володимир Валеріанович, № 175 – Титов Федір Іванович); Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (фонди № 442 – Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора, № 707 – Управління Київського учбового округу); Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (фонди № 206 – Українське педагогічне товариство «Рідна школа», м. Львів (1881–1912 рр. – Руське педагогічне товариство), № 309 – Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів (1757–1946), № 348 – Товариство «Просвіта», м. Львів (1827–1944)); Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Кам'янець-Подільської центральної міської бібліотеки, Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника; ; періодичні видання кінця ХІХ – початку ХХ ст., на сторінках яких публікувалися праці П. Житецького, а також розвідки вчених про його наукові доробки, зокрема: журналів – «Основа» (1861–1862), «Киевская старина» (1882–1906), «Archiv für Slavische Philologie» («Архів слов'янської філології», 1893), «Этнографическое обозрение» (1889–1916), «Вестник Европы» (1866–1918), «Записки Юго-Западного отдела Императорского Русского Географического общества» (1874–1875), «Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук» (1896–1927), «Педагогический сборник» (1864–1918), «Записки НТШ» (1892–1930), «Літературно-науковий вісник» (1898–1919), «Україна» (1907–1930); газет – «Киевский телеграф» (1859–1914), «Киевлянин»(1864–1919) та ін.

Монографія складається із передмови, трьох розділів, висновків до них, післямови, де комплексно на основі всебічного ретроспективного аналізу проблеми дослідження розкрито зміст і спрямованість педагогічно-просвітницької діяльності Павла Гнатовича Житецького для відтворення та актуалізації розвитку національної педагогічної думки в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (зокрема, його редакторська і журналістська робота; етнографічні дослідження; підходи до розкриття історії становлення соціального виховання на давніх українських землях); визначено основні

чинники, що сприяли формуванню світоглядних переконань і життєвих цінностей П. Житецького (соціально-політичні; родинне виховання; освітні; соціально-культурні; науково-педагогічні); обґрунтовано основні етапи педагогічної та просвітницької діяльності педагога в контексті національно-просвітницького руху в Україні впродовж другої половини XIX – початку XX ст. (перший етап (1859–1864) – початок просвітницької діяльності; другий етап (1865–1875) – активна педагогічна діяльність; третій етап (1876–1880) – завуальована науково-просвітницька діяльність та переслідування; четвертий етап (1880 р. – травень 1882 р.) – заслання та переоцінка цінностей; п'ятий етап (травень 1882–1911) – реалізація наукових задумів); розкрито загальнопедагогічні погляди та ідеї у творчій спадщині П. Житецького (неперервність освіти; доступність і обов'язковість початкової освіти для всіх соціальних верств населення; формування в учнів непримиримості до соціальної і політичної нерівності; формування наукових інтересів з підліткового віку, надаючи прерогативу обдарованим учням; доступність навчального матеріалу, відповідність його віку, інтересам, розумовим можливостям школяра; недопустимість фізичних покарань у навчально-виховному процесі; використання у вихованні дітей позакласної діяльності; робота в невеликих класах з використанням індивідуального підходу; самоосвіта та самовиховання учнів); удосконалено наукові уявлення про дати, місця, причини службових переміщень П. Житецького під час викладацької роботи; уточнено періодизацію становлення П. Житецького як просвітника, громадського діяча, науковця.

Сподіваємося, що всебічний ретроспективний аналіз змісту і спрямованості педагогічно-просвітницької діяльності Павла Гнатовича Житецького сприятиме відтворенню розвитку національної педагогічної думки в Україні та збагаченню сучасного історико-педагогічного знання.

